

Réttur barna til verndar

Erindi á málþingi félagsmálaráðuneytis og Barnaheilla 30. apríl 2002

Stöndum vörð um æskuna – Réttur barna til verndar

Fundarstjóri, góðir áheyrendur.

Göngum við ætíð til góðs?

Við Íslendingar lifum á ótrúlegum velferðartímum. Svo miklum velferðartímum að skuggar firringar, ójöfnuðar, vanlíðunar og einmanaleika hvíla yfir úthverfum velmegunarinnar. Lífsgæðasólskinið er svo mikið og spennan og kapphlaupið um gæðin ráða svo för að okkur hættir til að horfa framhá skuggunum, gæta ekki að hvað leynist þar. En er það ekki einmitt sólarbirtan sem skapar skuggana?

Er börnum hollt að fá allt?

Að líkindum svara flestir þessari spurningu neitandi og finnst jafnvel fráleitt að spurt sé. En, ... mörg þeirra fá mjög margt, ekki satt – blessuð börnin á Íslandi í dag? Þekkjum við þá alltaf mörkin, hvað er hollt og hvað ekki? Sem foreldrum er okkur ætlað stórt hlutverk þegar kemur að uppeldi barna, hvernig svo sem okkar eigin uppeldi var háttað, hvernig svo sem okkur sjálfum finnst við í stakk búin að takast á við hlutverkið, hvernig svo sem umhverfið styður okkur eða styður ekki.

Mín kenning er sú að foreldrar elski börnin sín og vilji þeirra hag sem bestan. Vilji baða þau í sólskini og bera á höndum sér, ala upp til að verða góða og virðingarverða einstaklinga, vernda þau fyrir hverskyns vá. Ahh! segir einhver, er það nú speki, auðvitað er það svo – með flesta foreldra. Já, gott að við erum sammála! En, því falla þá svo margir skuggar á? Hvað skýrir einsemd barna, einelti, reykingar, áfengis- og vímuefnaneyslu og sjálfsvíg ungs fólks? Hafa foreldrarnir brugðist? Fyrir hverju þarf að vernda börn sem búa í svokölluðu velmegunarpjóðfélagi? Hvað er falið í skuggunum?

Ásamt því að vernda börn gegn augljósum líkamlegum hættum, þá ber að veita börnum vernd gegn ágangi og áreiti sem þau hafa ekki þroska til að takast á við. Ég er að tala um t.d. ásókn markaðsafla, áreiti og mótunaráhrif fjölmiðla, freistingar fullorðinsáranna. Spjótin standa á okkur úr öllum áttum. Flestu fullorðnu fólki finnst nóg um kröfur atvinnulífsins og álagið af hraða markaðssamfélagsins, hvernig á að ætlast til þess að börn og ungmenni ráði við allan þrýstinginn sem á þeim er, að vera með, að vera ekki síðri en hinir. Og foreldrarnir, í góðri trú, e.t.v. nokkuð blindaðir sjálfir, reyna að sjá til þess af fremsta megni að þeirra börn skeri sig ekki úr félagahópnum.

Nú vil ég gjarnan beina athygli ykkar að Barnasáttmálanum og fjölskyldustefnu Barnaheilla.

Barnaheill eru hluti alþjóðlegrar hreyfingar, International Save the Children Alliance, en markmið samtakanna er að tryggja réttindi barna. Barnaheill eru frjáls félagasamtök sem styðja börn sem eru illa stödd, hvort heldur er á Íslandi eða úti í heimi.

Save the Children hafa samning Sameinuðu þjóðanna um réttindi barna að leiðarljósi. (Þess má geta að samtökin hafa komið með mjög öflugum hætti að undirbúningi Barnaþings Sameinuðu þjóðanna sem haldið verður núna í maí og minnst hefur verið á hér í dag.) Barnasáttmálinn var samþykktur á allsherjarþingi Sameinuðu þjóðanna haustið 1989. Sáttmálinn er staðfestur sem alþjóðalög og felur í sér full mannréttindi allra barna. Ísland

staðfesti samninginn um réttindi barna árið 1992. Þar með skuldbatt íslenska ríkið sig til að takast á hendur viðeigandi ráðstafanir sem fylgja framkvæmd samningsins. Við getum spurt okkur og við eigum að spyrja hvernig til hefur tekist.

Í Barnasáttmálanum er kveðið á um að öll börn eigi rétt á að alast upp í friði og við öryggi. Þar er áréttað að börnum beri sérstök vernd og aðstoð, að fjölskyldan sé grundvallareining samfélagsins og henni beri að veita nauðsynlega vernd og aðstoð til að sinna til hlítar þeirri ábyrgð sem á henni hvílir í samfélaginu, að einstaklingum fjölskyldunnar – þó sérstaklega börnum – sé tryggt eðlilegt umhverfi til vaxtar og velfarnaðar. Og í Barnasáttmálanum segir að barn eigi að alast upp innan fjölskyldu, við hamingju, ást og skilning, til þess að persónuleiki þess geti mótast á heilsteypnan og jákvæðan hátt. Hvernig stöndum við Íslendingar okkur í þessum efnum?

Samtökin Barnaheill mótuðu fjölskyldustefnu sína árið 1995 í þeim tilgangi að beina athygli almennings og ráðamanna að mikilvægi fjölskyldunnar í samfélaginu. Í fjölskyldustefnu Barnaheilla er m.a. bent á að örar þjóðfélagsbreytingar síðustu ára hafa gerbreytt aðstæðum fjölskyldunnar og möguleikum hennar til að rækja hlutverk sitt. Breytingar hafi fyrst og fremst tekið mið af þörfum efnahagslífsins og fjölskyldan, hornsteinn samfélagsins, af veikum mætti reynt að laga sig að þeim.

Fjölmíðlabyltingin hefur svo leitt til þess að ótal aðilar eiga nú greiðan aðgang að fjölskyldunni og hafa þannig tækifæri til að móta viðhorf og hegðun einstakra fjölskyldumeðlima í þeim mæli að við gerum okkur engan veginn grein fyrir því hversu víðtæk áhrif fjölmíðlanna eru. Ýmsir gera sig með þessum hætti heimakomna inni í stofum landsmanna. Hinir sömu þurfa að taka ábyrga afstöðu til þeirra mótandi áhrifa sem þeir geta haft á börn. Ekki síst með tilliti til þeirrar staðreyndar að þeir eru að blanda sér í uppeldismál heimilanna til góðs eða illis. Foreldrar þurfa að geta treyst því að allir þeir sem með beinum eða óbeinum hætti hafa áhrif á börn þeirra, verði sér meðvitaðir um þessi áhrif, beiti þeim á ábyrgan hátt, en virði um leið að það eru foreldrarnir sem bera hina endanlegu ábyrgð á uppeldi barnanna.

Ég vil gjarnan vara við því að fólk temji sér að alhæfa um íslensk ungmenni í þá veru að þau séu ein stór óstjórnleg hjörð, sliguð af ómenningu vímuegjafa og kynlífsbrenslunar. Í það minnsta eiga íslensk ungmenni annað skilið en að fyrirmyndir þeirra felli slíka sleggjudóma, þau eiga skýlausan rétt á vernd gegn slíkum alhæfingum sem nú um stundir heyrast alltof víða. Því er ekki þar með neitað að mörg ungmenni lenda í ógöngum og eiga erfiða afturkomu eða enga. Því er ekki heldur að neita að til eru foreldrar sem eru vanhæfir til að sinna foreldrahlutverki sínu. En til að fást við slík mál höfum við barnaverndar- og félagsmálayfirvöld.

Foreldrar hafa um margt fengið tvíræð og mótsagnakennd skilaboð frá samfélaginu. Þeir eiga að bera ábyrgðina á uppeldi barnanna og er óðara kennt um það sem úrskaiðis fer, á meðan aðrir áhrifavaldar leggja hverja freistinguna á fætur annarri í götu ungmennanna. Svo er bara sagt þegar reynir á þanþol fjölskyldulífiins vegna alls áreitisins: Já, þið foreldrarnir verðið bara að sjá um að aga börnin. Fullorðnum er vissulega ætlað að vera börnum sínum góð fyrirmynd og ala þau upp í góðum siðum. Flestir eru sammála um markmiðin. Þau eru háleit. Þau eru rétt. Gjarnan orðuð eitthvað á þá leið að það sé undir foreldrum komið að ala upp börnin og búa þau sem best undir lífið, með sterka sjálfsmýnd, sterka siðvitund, ríka réttlætiskennd og virðingu fyrir öllu öðru fólki og öllu öðru lífi.

Já, við erum sammála um ábyrgð foreldra. En það er algerlega út í hött að halda því fram að það sé einfalt að vera ábyrgt foreldri, eða að láta eins og ábyrgðin sé foreldranna einna, að varpa allri ábyrgðinni á velferð barna á herðar foreldranna einna. En út í þær öfgar gengur nú samt umræðan stundum. Lofið mér að útskýra.

Þær raddir heyrast að ábyrgðin sé foreldranna einna eða nánast eingöngu og þeir standi sig með eindæmum illa í uppeldisstarfinu, svo illa að alla vanlíðan barnanna megi rekja beint til vanrækslu foreldranna. Þessum röddum er sjálfsagt ætlað að hrista upp í hinum óalandi og óferjandi vandræðagemlingum sem íslenskir foreldrar virðast að mati sumra vera. Og án nokkurs vafa hrekkur fólk upp við slíka framsetningu. Myndir þú ekki hrökkva við ef þú fengir löðrung sem sviði undan? En staðreyndin er sú að ef ætlunin er að ná árangri í samstarfi við fólk þá göngum við ekki um og gefum því kinnhest. Og satt best að segja finnst mér ég alltof oft heyra sleggjudóma um foreldra sem samrýmast hvorki reynslu minni né þeirri trú að foreldrar elski börnin sín og vilji reynast þeim vel. Hitt er annað mál hvernig þeir eru í stakk búnir sjálfir til að takast á við flækjustig eigin lífs sem einstaklingar í vinnuhörku- og velmegunarþjóðfélagi, ásamt því að ala upp börnin.

Já, álagið á íslenskar fjölskyldur virðist síst af öllu hafa minnkað. Ég get því miður ekki merkt marga stóráfanga í íslensku samfélagi sem renna styrkari stoðum en áður undir hlutverk fjölskyldunnar. Þvert á móti, þá beinast spjótin æ meir að foreldrum sem sökudólgum og neysluálagið á fjölskyldur eykst. Rétt er þó að fagna fæðingarorlofstækifærum feðra og í dag má einnig fagna nýjum lögum um barnavernd.

Börnin okkar eiga rétt á vernd gegn skuggum velmegunar, áreiti markaðsaflanna, dómhörku í garð foreldra og fordómum í garð ungmenna. Ég minni aftur á Barnasáttmálann og viðurkenningu þeirra ríkja sem að honum standa á mikilvægi fjölskyldunnar og stuðnings við hana. Ísland er eitt þessara ríkja. Við einfaldlega verðum að ganga til góðs.